

Susan Goldin-Meadow

KÄTEGA MÕTLEMINE

Kuidas žestid kujundavad meie mõtteid:
üllatavad teaduslikud tagamaad

elav teadus

Originaali tiitel:

Susan Goldin-Meadow

THINKING WITH YOUR HANDS: The Surprising Science Behind How Gestures Shape Our Thoughts by Susan Goldin-Meadow

Copyright © 2023 by Susan Goldin-Meadow

Illustrations © Linda K. Huff

This edition published by arrangement with **Basic Books**, an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group, Inc., New York, New York, USA. All rights reserved.

Tõlkija Marina Maran

Toimetaja Triin Olvet

Konsultandid Aire Murd, Valeri Murnikov

Keeletoimetaja Katrin Ringo

Kujundaja Jan Garshnek

Küljendaja Erje Hakman

Tõlge eesti keelde © Marina Maran ja kirjastus Argo, 2024

Illustratsioonid © Linda K. Huff

Kaanefoto © Shutterstock

Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9916-704-33-2

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

*See raamat on pühendatud sügava armastuse ja austusega
minu kadunud abikaasale Billile,*

*parimale žestikuleerijale ning kõige hoolivamale abikaasale, isale, sõbrale,
õpetajale, mentorile ja arstile, keda ma olen iial tundnud,
selle eest, et ta oli pool meie igavesest tiimist.*

SISUKORD

SISSEJUHATUS. MINU RÄNNAK ŽESTIDE MAAILMA.....	11
I KÄTEGA MÕTLEMINE.....	29
1. Miks me kasutame rääkides käsi?	31
Alusmehhanismid: kuidas me žestikuleerime?	32
Mis funktsioone žestikuleerimine täidab:	
miks me žestikuleerime?	37
Žestikuleerimine on täiuslik torm.....	55
2. Käed peegeldavad meie mõtteid	57
Žestikuleerimise koht mitteverbaalses käitumises.....	57
Žestikuleerimine on kõne lahutamatu osa	59
Mida me kõik žestikuleerimise kohta teame ja ei tea.....	62
Kui žestid edastavad teistsugust teavet kui kõne	65
Kuulaja oskab lugeda käsi, mis räägivad talle mõtetest	71
3. Käed võivad mõtteid muuta.....	77
Inimeste žestide nägemine võib muuta meie mõtlemist.....	78
Žestikuleerimine võib muuta mõtteid sisendi	
kujundamise kaudu.....	82
Žestikuleerimine võib muuta mõtteid mõtteviisi	
mõjutamise kaudu	83
Kas teiste žestide nägemine mõjub õppimisele samamoodi	
nagu ise žestikuleerimine?	94

II KÄTEGA RÄÄKIMINE	97
4. Nii kaua kui on inimesi, on ka keeli	99
Mis on viipekeel?	101
Kuuljate vanemate kurdid lapsed	102
Kas kurtide laste loodud žestid moodustavad keele?	104
Koduviibetega viiplemine täidab inimkeele funktsioone.....	111
Kas koduviibetega viiplejate suhtluses kohtab igal pool maailmas samu struktuure?.....	115
Kes tegelikult koduviiped loob?.....	118
Keel on taastekkiavam kui arvud	123
Tagasi keele juurde	125
5. Kuidas keel loomulikult ja laboris kasvab	129
Tekkiv keel tegelikus maailmas: Nicaragua viipekeel.....	130
Tekkiv keel laboris: vaikne žestikuleerimine	136
III MIKS PEAKSID KÄED SINUS HUVI ÄRATAMA	149
6. Žestide kasutamine laste kasvatamisel	151
Pane tähele oma lapse žeste.....	152
Reageeri oma lapse žestidele	159
Ärgita last žestikuleerima	163
Žestikuleeri ise.....	167
7. Žestide kasutamine diagnoosimisel ja ravimisel	171
Jälgi žeste, mida teeb kõne arengu mahajäämusega laps	172
Reageeri hilistunud kõnega laste žestidele.....	177
Ärgita hilistunud keelelise arenguga lapsi žestikuleerima	179
Tee keelelise arengu mahajäämusega lastele žeste	180
Žestikuleeri teraapiaseansside ajal.....	180

8. Žestide kasutamine õpetamisel	185
Pane tähele õpilaste žeste	185
Reageeri õpilaste žestidele	190
Ärgita õpilasi žestikuleerima	192
Žestikuleeri õpetamise ajal ja pane tähele, mida su žestid õpetatava materjali kohta ütlevad	194
9. Mis juhtuks, kui žeste peetaks sama tähtsaks kui keelt?	201
TÄNUSÕNAD.....	211
MÄRKUSED.....	217

SISSEJUHATUS.

MINU RÄNNAK ŽESTIDE MAAILMA

Briti telesarja „The Crown“ neljandas hooajast saab peatne printsess Diana kiire õppetunni selle kohta, kuidas kuninglikus seltskonnas käituda, sealhulgas kuidas rääkimise ajal käsi kasutada – või mitte kasutada. Õpetaja seob tal käed nõoriga kinni, öeldes: „Žestid reedavad meid, kui oleme ärevil või erutunud või pahurad. Kõige parem on mitte lasta sellel välja paista. Oma emotsioone ei tohiks mitte kunagi püüda välja näidata.“ Diana õpetaja arvab nagu enamik inimesi, et žestid paljastavad tundeid.¹

Olen Diana õpetajaga nõus. Mitteverbaalse suhtlemise kohta on tehtud palju uuringuid, mis näitavad, et žestid võivad väljendada inimese emotsioone. See pole aga kõik, mida need teha võivad. Need võivad väljendada ka mõtteid. Need võivad reeta maailmale mitte ainult, et sa oled vihane, vaid ka miks ja mille peale sa vihane oled. Ja mõtteid, mida sa žestidega väljendad, ei leidu alati su kõnes, nagu illustreerib järgnev näide.

Kord püüdis üks guugu-jimithiri keele kõneleja* Austraalia Queenslandi osariigis kala, kui tema paat läks ümber, keeras end lääne suunas kummuli. Kui mees kaldale tagasi jõudis, jutustas ta sellest hirmsast kogemusest rühmale pealtvaatajatele. Ta rääkis paadi ümber

* Guugu-jimithiri keel on üks Austraalia põliskeeltest. Erinevalt enamikust keeltest, kus ruumisuhteid väljendatakse inimesest endast lähtuvalt ehk egotsentriliselt (ees, taga, vasakul, paremal), puuduvad guugu-jimithiri keeles egotsentrilise väljendussüsteemi mõisted ja nende asemel väljendatakse suundi ilmakaartega. (Tlk.)

minemisest ja tegi samal ajal keerava liigutuse kehast eemale. Mees juhtus seisma näoga lääne poole, nii et tema žest keeras idast läände. Kaks aastat hiljem paluti tal seda lugu uuesti rääkida, aga seekord seisis ta juhtumisi näoga põhja poole, mitte läände. Ta tegi jälle keerava žesti, aga nüüd keerasid tema käed paremalt vasakule. Teisisõnu liikus tema žest vaatamata selle liigutuse kohmakusele jälle idast läände. Ta ei *öelnud* kunagi otsesõnu, et paat keeras end kummuli idast läände. Aga polnud tarviski: käed ütlesid seda tema eest.²

See raamat räägib käeliigutustest, mida me rääkides teeme – žestidest –, ja sellest, mida need võivad öelda meie mõtlemise kohta. Etiketi-ekspert Emily Post ütleb: selleks, et olla hea vestleja, võime kätega mõnd mõtet rõhutada, aga liigne žestikuleerimine hajutab tähelepanu. Tema arvates peaks kõnega kaasas käima sobiv kogus žeste ja nende hulga dikteerib etikett, mitte see, mida sa öelda tahad. Minu arvates ei ole Emily Postil žestide asjus õigus: neid ei peaks dikteerima mitte kombed, vaid mõtted, mida sa tahad edasi anda.³

Üks võimalus oma mõtteid teatavaks teha on neist rääkida. Teine võimalus on need kirja panna. Enamik inimesi peab mõtlemise algaineks keelt. Mõned väidavad koguni: selleks, et inimesel oleksid mõtted, peab tal kõigepealt olema keel – ja et lapsed, kes veel ei räägi, õieti ka ei mõtle, nagu kõnetud loomadki. Me peame keelt meediumiks, mille kaudu me üksteist mõistame või üksteisest valesti aru saame. Kui oled kunagi huvi tundnud, kas su laps areneb parajas tempos, kas õpilane mõistab seda, mida sa üritad talle õpetada, või kas töökaaslane on päriselt sinu ettepanekuga nõus, otsid sa vastust tõenäoliselt nende *öeldust*. Nagu aga peagi näeme, võivad lapse žestid näidata, kas ta areneb parajas tempos, õpilase žestid võivad öelda, kas ta saab sinust aru, ja töökaaslase žestid võivad reeta mõtted, mida ta ei taha välja öelda või mille olemasolust ta isegi teadlik ei ole. Keel on kõigest üks ja mitte alati parim aken inimese mõtetesse. Nii kõneldavad keeled kui ka viipekeeled on reeglitele allutatud süsteemid, mis pakendavad teabe kategooriateks. Žestid on vormilt pildilikumad ja vähem diskreetsed ning sellisena annavad need mõtetes toimuvale täiendava ja ma väidan, et olulise vaatepunkti.

Raamatus keskendun ma mõtetele, mis on peidus kätes. Sa ei pruugi neist teadlik olla, aga sa mõtled neid mõtteid. Sind võib üllatada (ja kohutada), et kuna käed neid mõtteid näitavad, on need teistele nähtavad ja igaüks saab su kätega väljendatud mõtteid lugeda. See tähendab, et sellal kui me räägime, toimub allhoovusena veel üks vestlus, kuigi see jääb sageli teadvustamata. Kui tahame teistega ja võib-olla isegi iseendaga süvitsi suhelda, on meil vaja mõista, mis meie kätega toimub.

Ma väidan ka, et vale on keskenduda keelele kui suhtluse ainsale alusele. See tugineb puudulikule arusaamisele mõistuse toimimisest ja pärsib inimese võimet üksteist ja iseennast lõpuni mõista. Olen 50 aastat uurinud, kuidas ja miks inimesed žestikuleerivad, ning jõudnud seisukohale, et žestikuleerimine mitte ainult ei paljasta meie hoiakuid ja tundeid iseenda, kuulajate ja vestluste suhtes, vaid ka aitab vestlustele endile kaasa. Käte kinni sidumisega ei takistanud Diana õpetaja teda mitte ainult emotsioone reetmast, vaid ka mõtteid väljendamast.

Võtame ühe näite USA üleriigilise üliõpilasspordi assotsiatsiooni iga-aastaselt korvpalliturniirilt March Madness (eesti k Märtsihullus). 2022. aasta 20. märtsil mängis Gonzaga Memphisega ja oli esimese poolaja lõpus kaotusseisus, kui kohtunikud vilistasid Gonzaga mängijale Drew Timmele sööduvea. Gonzaga treener Mark Few näitas oma pahameelt välja kulmukortsutusega – näoilmega, mis väljendas tema emotsioone. Pahanduse tõi talle kaela aga käežest: pikk osutamine ekraanile, kus arvatavat viga uuesti näidati. Osutamine sidus treeneri emotsioonid veaga – et ta on vihane, oli ennegi ilmne, aga žest tegi selgeks, et tema arvates oli vea vilistamine vale – ja nüüd teadsid seda kõik saalis viibijad. See žest tõi treenerile ka tehnilise vea, mis andis Memphisele kolm vabaviset ja viis nad Gonzagast veel rohkem ette. Nagu ütles reeglite analüütik ja kunagine kohtunik Gene Steratore: „Mõningane verbaalne reaktsioon on ootuspärane, aga kui hakatakse osutama, hakatakse füüsiliselt žestikuleerima, siis ei ole see mängule hea.“ Käežestid ütlevad, mida sa mõtled – isegi kui oleks targem see enda teada jätta.

Aga miks me üldse žestikuleerime, kui meil juba on keel? Sellele küsimusele vastamiseks peame teadma üht-teist sellest, kuidas mõistus töötab. Kujuta ette maailma, kust on kadunud kõik keele vormid (kõneldav, viipe- ja kirjakeel) ja ka inimeste teadmine neist vormidest, aga kõik muu on jäänud samaks. Kui sa elaksid selles maailmas, mõtleksid ikkagi, aga mõistagi mitte oma keeles. Kuidas sa oma mõtteid väljendaksid?

See võib tunduda katsena, mida on võimatu läbi viia, aga oma uuringutes vaatlen ma üht veel äärmuslikumat stsenaariumi. Kas sa saaksid suhelda, kui sa poleks mitte kunagi keelega kokku puutunud, ja kui, siis milline see suhtlus välja näeks? Muidugi ei ole olemas eetilist viisi, kuidas last keelelisest sisendist ilma jätta. Küll aga saame ära kasutada seda, mida võiks nimetada *looduse eksperimentiks* – olukorda, kus laps on keelelisest sisendist ilma jäetud, sageli keerulistel põhjustel. Võtkem näiteks laps, kes üldse ei kuule ning seetõttu ei saa ära õppida kõneldavat keelt, milles tema kuuljad vanemad suhtlevad. Kui see laps ei puutu kokku ka viipekeelega, jääb tal saamata kasutus- kõlblik keeleline sisend. Kas see laps hakkab suhtlema?

See küsimus saatis mind nooruses, kui õppisin Smithi kolledžis. See asub Massachusettsi osariigis Northamptonis, samal tänaval Clarki kurtide kooliga, mis oli ja on siiani erikool, kus õpetatakse kurte lapsi kõneldavat keelt rääkima ja mõistma. Aja jooksul on kurtide hariduses jõutud arusaamisele, et kõik kurdid lapsed seda oskust omandada ei suuda, ja nüüd püüab kool välja valida õpilased, kes tõenäoliselt on võimelised kõneldava keele ära õppima. Sel ajal, kui mina seal lähedal kolledžis käisin, jäid aga paljud Clarki kooli õpilased selle õppimisega jänni. Käisid kuulujutud (millele ma sain kinnitust, kui jälgisin lapsi väljaspool õpetajate vaatevälja), et ka need lapsed, kes tunnis ei suuda kõneldavas keeles suhelda, suhtlevad üksteisega siiski – käte abil. Lapsed, kel puudub kasutatav keeleline sisend, suudavad suhelda, ja teevad seda kätega. Järgmine küsimus on, kas sellisel suhtlusel on maailmas kasutatavate keeltega piisavalt palju ühiseid omadusi, et seda saaks pidada omaette keeleks.

Tudengiajal nähtust ajendatuna otsustasin keskendada oma kraadiõpingud Pennsylvania ülikoolis keelele ja selle arendamisele. Seal kohtusin professor Lila Gleitmani ja kaasmagistrandi Heidi Feldmaniga. Kuna Lilat ja Heidit huvitasid samad küsimused, hakkasime kohtuma kurtide kogukonnaga ja ise viipekeelt õppima – kuni taipasime, et lapsed, keda me tahame uurida, *ei kuulu* kurtide kogukonda. Meie tahtsime uurida kurte lapsi, kelle kuuljad vanemad ei oska viipekeelt ega pruugi enne lapse sündi olla ühtki kurti inimest isegi kohanud. Need vanemad tahtsid, et lapsed õpiksid rääkima, ja kurtide kogukonda üles ei otsinud.

Hakkasime käima kohalikes kurtide laste oraalsete õppekoolides (sellistes nagu Clarki kool) küsimas, kas saaksime mõnda nende õpilast jälgida. Kuue kurdi lapse kuuljad vanemad lubasid meil videosse võtta, kuidas lapsed kodus nende ja meiega loomulikult suhtlevad. Vanemad rääkisid oma lastega – keeles, mida lapsed ei kuulnud ja seega ei saanud ära õppida. Samas ei osanud vanemad ka viipekeelt – keelt, mille lapsed oleksid võinud ära õppida, aga millega neil polnud kokkupuudet. Nagu hüpoteetilisi täiskasvanuid minu laest võetud stsenaariumis, kus ma palusin ette kujutada, et keeli ei ole äkki enam olemas, ümbritseb ka neid lapsi tänapäevane maailm, kuid neil ei ole viisi, kuidas oma mõtteid edasi anda. Ent kui täiskasvanutel, keda ma palusin ette kujutada, oli enne kõigi keelte kadumist keel olemas olnud, enne kui kõik keeled ära kadusid, siis meie uuringutes vaadeldud lastel polnud keelt kunagi olnudki.

Me leidsime, et kõik need kurdid lapsed suhtlesid oma maailmas kuuljatega, ja tegid seda kätega. Neid käeliigutusi nimetatakse *koduviibeteks** (sest need loodi kodus; ingl *homesigns*) ja neid lapsi *koduviibetega viiplejateks* (ingl *homesigners*). Kõik loomaliigid suhtlevad mingil viisil – mesilased, sipelgad ja delfiinid näiteks liigutuste, lõhnade ja helide kaudu –, seega pole kuigi üllatav, et inimlapski suhtleb, seda ka keerulistes oludes.⁴

Oluline küsimus on, kas käeliigutused, mida kurdid lapsed suhtlemiseks teevad, meenutavad inimkeelt. Vastuse saamiseks võrdlesime

* Eesti keeles on neid nimetatud ka kodumärkideks ja kodusteks viibeteks. (Tlk.)